

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU
I DRUŠTVENU
TEORIJU

anđeo

Sedma letnja škola društvene angažovanosti i demokratije

7 – 11. septembar 2026.

ANDEM program i apstrakti

Ponedjeljak	Utorak	Sreda	Četvrtak	Petak
10.00–10.30 Otvaranje škole	09.00–10.30 Milica Resanović, Rodoljub Jovanović, Tijana Matijević: Fikcija kao rad sećanja: kako mladi razumeju jugoslovenske ratove kroz književnost?	09.00–10.30 Aleksandar Pavlović: „Pucaj kao čovek" ili gde su angažovana književnost i film?	09.00–10.30: Simona Žikić: Digitalni angažman, platforme i AI: komunikacija za društvenu promenu u doba platformi i veštačke inteligencije	09.00–10.30 Vukan Marković: Krize demokratija i nasilje
10.30–11.00 Pauza za kafu	10.30–11.00 Pauza za kafu	10.30–11.00 Pauza za kafu	10.30–11.00 Pauza za kafu	10.30–11.00 Pauza za kafu
11.00–12.30 Ljiljana Pantović: Briga – angažman na granici privatnog i javnog	11.00–12.30 Dragana Stojanović: Rodno uslovljene matrice ratnog stradanja i preživljavanja: slučaj Holokaust	11.00–12.30 Igor Cvejić: Zajedničke emocije u doba društvene krize	11.00–12.30 Aleksandra Bulatović: Solidarnost kao društvena infrastruktura političkog delovanja (radionica)	11.00–12.30 Irena Fiket: Modeli demokratije i uloga građanstva: deliberativna demokratija u teoriji i praksi
12.30–13.30 Ručak	12.30–13.30 Ručak	12.30–13.30 Ručak	12.30–13.30 Ručak	12.30–13.30 Ručak
13.30–15.00 Dušanka Milosavljević: Participacija u prostornom planiranju rudarskih područja	13.30–15.00 Adriana Zaharijević: Rod – na raskršću između ideologije i ravnopravnosti	13.30–15.00 Marjan Ivković: Angažman i radikalna društvena promena	13.30–15.00 Predrag Krstić: Diskusija „Može li se ne biti angažovan?“	13.30–15.00 Nemanja Anđelković: Pluralizam, konflikt i zajedničko odlučivanje: deliberacija i agonizam u savremenim društvenim pokretima
15.00–15.30 Pauza za kafu	15.00–15.30 Pauza za kafu	15.00–15.30 Pauza za kafu		
15.30 Aleksandra Knežević, Marija Mandić i Tijana Matijević, Andrej Ševo : Okrugli sto o zborniku <i>Svi se plaše roda</i>	15.30 Aktivistička šetnja	Poseta Organizaciji za političku ekologiju „Polekol“		

Ljiljana Pantović

Briga – angažman na granici privatnog i javnog

Briga se često razume kao lična, intimna i moralna praksa, smeštena pre svega u privatnu sferu. Međutim, bez brige nema ni održavanja svakodnevnog života, društvenih odnosa i zajednica, niti mogućnosti društvenog i političkog angažovanja. Zato su pitanja ko brine, o kome se brine, ko određuje šta su potrebe drugih i kako se odgovornosti za brigu raspodeljuju istovremeno privatna, društvena i politička pitanja. Briga može da održava i unapređuje život, da stvara solidarnost i zajedništvo, ali može i da reprodukuje nejednakosti, isključuje, paternalizuje i kontroliše. Posebno ćemo se baviti nejednakom i rodno uslovljenom raspodelom brižnog rada, kao i načinima na koje taj rad postaje vidljiv ili ostaje skriven u privatnoj sferi. Kroz teorijske pojmove, primere iz svakodnevnog života i nalaze kvalitativnih istraživanja, predavanje će otvoriti pitanje brige kao društvene i političke prakse. Cilj je da učesnice i učesnici kritički promišljaju odnos između brige, moći, privatnog i javnog, kao i ulogu brige u različitim oblicima društvenog angažmana.

Literatura:

Tronto, Joan C. 2015. "When We Understand Care, We'll Need to Redefine Democracy." In *Who Cares? How to Reshape a Democratic Politics*, 3–16. Ithaca: Cornell University Press.

Duška Milosavljević

Participacija u prostornom planiranju rudarskih područja

Cilj ovog izlaganja je identifikacija motiva koji stoje iza (ne)učesća javnosti u procesima prostornog planiranja rudarskih područja, te ispitivanja dubljih uzroka i oblika vaninstitucionalnog angažmana lokalnih zajednica. U Boru i Majdanpeku participacija lokalnog stanovništva često je neformalna, individualizovana, manjeg obima i sporadična. Ona je pre svega usmerena protiv negativnih eksternalija rudarstva, poput degradacije životne sredine, prinudnog raseljavanja, zdravstvenih rizika i razvoja monofunkcionalne privrede, a ne protiv samih rudarskih aktivnosti. Ipak, ovakvi oblici angažmana doprinose širem, rastućem anti-ekstraktivističkom pokretu u Srbiji.

U okviru izlaganja biće predstavljeni rezultati naučnoistraživačkog projekta MINIPART – Unapređenje participacije u prostornom planiranju rudarskih područja, podržanog od strane Fonda za nauku Republike Srbije u okviru programa Prizma (Grant br. 7598). Prvi deo izlaganja biće posvećen nalazima istraživanja na osnovu anketnog istraživanja sprovedenog tokom jula i avgusta 2024. godine na slučajnom uzorku od 300 ispitanika, kao i analize sekundarnih izvora o angažmanu lokalne zajednice Bora i Majdanpeka.

Drugi deo izlaganja fokusiraće se na perspektive različitih sektora – javnog, planerskog i civilnog – po pitanju uključenosti građana u procese odlučivanja u prostornom i urbanističkom planiranju, kao i motiva njihovog (ne)uključivanja. Ovi nalazi zasnovani su na kvalitativnoj analizi intervjua sprovedenih sa planerima, predstavnicima nacionalnih i lokalnih organa vlasti, rudarskih kompanija i organizacija civilnog društva. Analiza pruža uvid u institucionalne stavove o učešću javnosti, uočene prepreke i način sprovođenja participativnih procedura.

Literatura:

Milena Toković et al (2025), "Resistance and Engagement in Mining Communities: Experiences from Bor and Majdanpek (Serbia)", *SPATIUM*, No. 53, June 2025, pp. 11-21.

Marijana Pantić et al (2025), "Mining-Scapes of Participation in Serbian Extractive Regions: Enhancing Participatory Processes in Decision-Making", *Urban Sci.* 2026, 10(1), 5.

Aleksandra Knežević, Marija Mandić, Tijana Matijević (učesnice), Andrej Ševo (moderator)

Okrugli sto o zborniku *Svi se plaše roda*

Na razgovoru o nedavno izašlom zborniku *Svi se plaše roda: aktuelna osporavanja i upotrebe pojma u Srbiji* pokušaćemo da iz različitih perspektiva odgovorimo ne na pitanje ko se plaši roda?, već zašto se zapravo svi plaše roda. Analiziraće se uspon i uspešnost antirodnog i rodno-kritičkog pokreta koji imaju svoje globalno, ali sada već i sasvim vidljivo, svoje lokalno lice. Takođe, tematizovaće se status roda i borbe oko rodne ravnopravnosti u različitim društvenim sferama, sa posebnim naglaskom na debatu o rodno osetljivom jeziku i naučni diskurs. Kroz ovaj razgovor želimo da pokažemo kako kritičko feminističko razmišljanje o statusu roda i rodne ravnopravnosti može da utiče na proširenje „područja društvenih borbi“ i da tako označi „akademsko pružanje otpora antirodnim tendencijama u Srbiji“.

Zbornik se može preuzeti sa stranice <https://ifdt.bg.ac.rs/knjiga/svi-se-plase-roda-aktuelna-osporavanja-i-upotrebe-pojma-u-srbiji/>

Fikcija kao rad sećanja: kako mladi razumeju jugoslovenske ratove kroz književnost?

Istraživanja o tome kako mladi u Srbiji razumeju raspad Jugoslavije i ratove devedesetih u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i na Kosovu uglavnom se fokusiraju na uticaj formalnog obrazovanja iz istorije, u okviru kojeg se oblikuju etnocentrični narativi koji normalizuju nasilje iz prošlosti. S druge strane, rat na prostoru bivše Jugoslavije kao književna tema predstavlja značajni aspekt postjugoslovenske književnosti i temeljno je proučavan u studijama književnosti. Međutim, empirijski je vrlo slabo istraživani način na koji se interpretiraju ova dela, a posebno kako mladi njih tumače i da li ona doprinose njihovom emocionalnom angažovanju u vezi sa ovim istorijskim periodom.

Umesto da književne tekstove posmatramo kao samodovoljne reprezentacije prošlosti, sprovedeno je istraživanje koje se fokusira na recepciju kako bi ispitalo na koji način mladi čitaoci aktivno pregovaraju značenja jugoslovenskih ratova kroz fikciju. Organizovane su 4 fokus grupe u formi vođenih čitalačkih diskusionih grupa sa mladima rođenim posle rata (uzrasta od 19 do 24 godine), koji su pročitali dva romana Hotel Zagorje Ivane Bodrožić i U potpalublju Vladimira Arsenijevića. U analizi kvalitativne građe nastojimo da odgovorimo na tri ključna pitanja: (1) Kakvu vrstu znanja mladi čitaoci konstruišu iz književnosti o sukobima 1990-ih? (2) Kakve emocionalne odgovore pokreću književni prikazi rata? (3) Na koji način se književne interpretacije podudaraju ili sukobljavaju sa drugim narativima kojima su mladi čitaoci izloženi?

Literatura:

Jovanović Rodoljub, Stavovi mladih u Srbiji o ratovima devedesetih, YIHR, 2023.

Jovanović R, Bermúdez Á. The next generation: Nationalism and violence in the narratives of Serbian students on the break-up of Yugoslavia. *Stud. Ethn. Natl.* 2021. 21:2–25. <https://doi.org/10.1111/sena.12339>

Dragana Stojanović

Rodno uslovljene matrice ratnog stradanja i preživljavanja: slučaj Holokaust

Budući da je unapred-već sadržana u jeziku, pismu i performativno-bihejvioralnoj stvarnosti, rodna dimenzija predstavlja neizostavan ključ tumačenja i razumevanja društvenih i političkih pojava i narativa. Posebno je važno analizirati dinamiku koja se u okviru rodne matrice (p)ostvaruje tokom ratnog stradanja i preživljavanja, s obzirom na to da takve prilike, na augmentiranom nivou i u makroskopskom doseg delovanja često ukazuju na konkretne probleme zloupotrebe rodno uslovljenih odnosa, rodnih identifikacija i rodnih označavanja.

Za potrebe ovog predavanja biće analizirana iskustva i svedočenja jugoslovenskih Jevrejki i Jevreja koji su preživeli Holokaust, u nadi da se putem primene rodno-senzitivnog analitičkog ključa mogu spoznati društveni uzroci i mehanizmi koji su doveli do ovakvog stradanja. Predavanje ima za cilj da pokaže da mnogi mehanizmi stradanja i preživljavanja tokom Holokausta imaju koren, usmerenje, ili zamajac u zloupotrebi patrijarhalnih uverenja i moći, te da se u slučaju Holokausta rodna matrica može identifikovati kako u mehanizmima preživljavanja, tako i u izvršnim odlukama počinitelaca zločina, ali i u brojnim slučajevima koji počivaju između ili izvan ovih tačaka oslonaca.

Umesto zaključka, predavanje ima za cilj da pokrene sledeća pitanja:

Ukoliko rodna matrica zaista proizvodi efekte koji direktno utiču na individualna i kolektivna razmišljanja, stavove i odluke (te time direktno utiče i na sudbine pojedinaca, grupa i zajednica), šta činiti sa zatečenom slikom?

Da li jedno od rešenja može ležati u osvešćivanju patrijarhata kao sistema, da li to treba/može da vodi ka njegovoj re/dekonstrukciji, i da li je takva teza uopšte održiva?

Da li bi kontinuirani transformacijski rad na postojećim rodnim matricama mogao dovesti do potencijalno većeg prostora za mir/nenasilje i mogu li savremene reinterpretacije ženskog/drugog/mekog pisanja i delovanja dovesti do korenitijih promena?

Može li transgeneracijski prenos rodno-senzitivnog znanja promeniti ustaljene narative o prošlosti, i može li uticati na buduće odluke vezane za pitanja konflikta i izgradnje mira?

Literatura:

Pascal Rachel Bos, "Women and the Holocaust: analyzing gender difference", in: Elizabeth R. Baer and Myrna Goldenberg (eds.), *Experience and expression: women, the Nazis, and the Holocaust*, Wayne State University Press, Detroit, 2003, 23-50.

Myrna Goldenberg and Amy H. Shapiro, "History of feminist theory and gender analysis of the Holocaust", in: Myrna Goldenberg and Amy H. Shapiro, *Different horrors/same hell: gender and the Holocaust*, University of Washington Press, Seattle and London, 2013, 11-15.

Dopunska literatura

Doris L. Bergen, "What do studies of women, gender and sexuality contribute to understanding the Holocaust", in: Myrna Goldenberg and Amy H. Shapiro, *Different horrors/same hell: gender and the Holocaust*, University of Washington Press, Seattle and London, 2013, 16-37.

Aleksandar Gaon (ed.), *Mi smo preživeli...: Jevreji o Holokaustu* 1-5, Jevrejski istorijski muzej Saveza jevrejskih opština Jugoslavije/Srbije i Crne Gore/Srbije, Beograd, 2001-2009.

Monika J. Flaschka, "Only pretty women were raped: the effect of sexual violence on gender identities in concentration camps", in: Sonja M Hedgepeth and Rochelle G. Saidel (eds.), *Sexual violence against Jewish women during the Holocaust*, Brandeis University Press, Waltham, Massachusetts, 2010, 77-93.

Myrna Goldenberg, "Food talk: gendered responses to hunger in the concentration camps", in: Elizabeth R. Baer and Myrna Goldenberg (eds.), *Experience and expression: women, the Nazis, and the Holocaust*, Wayne State University Press, Detroit, 2003, 161-179.

Janet Jacobs, "Genocide and the Ethics of Feminist Scholarship", *Memorializing the Holocaust: gender, genocide and collective memory*, I. B. Tauris, London, New York, 2010, 1-25.

Zoe Waxman, *Women in the Holocaust: a feminist history*, Oxford, Oxford University Press, 2017.

Dragana Stojanović, "Surviving the Gender Matrix of the Holocaust: The Axis of Gender-Power in the Testimonies of Yugoslavian Holocaust Survivors", *Eastern European Holocaust Studies*, 2025. <https://doi.org/10.1515/eehs-2024-0063>

Dragana Stojanović, Lily Halpert Zamir, Batya Brutin, "The Prologue: Further Towards A Space of Her Own in the Holocaust Studies", *A Space of Her Own: Women in the Holocaust*, edited by Dragana Stojanović, Lily Halpert Zamir, and Batya Brutin, Institute for Philosophy and Social Theory, Belgrade, WHISC – Women in the Holocaust International Study Center, Israel, 2025, 13-21, DOI: 10.5281/zenodo.15028231

Adriana Zaharijević

Rod – na raskršću između ideologije i ravnopravnosti

Tokom poslednjih godina, rod se u različitim geopolitičkim kontekstima koristi kao političko oruđe u borbi protiv demokratije, postignutih formi jednakosti i osvojenih sloboda. Rod je na neobičan način postao „simbolički lepak“ koji u sebi uspeva da spoji različita društvena nezadovoljstva, te se u konzervativnim i desno-populističkim politikama predstavlja kao „Trojanski konj“ čiji je prikriveni cilj uništenje porodice, države i nacije. Cilj izlaganja biće da se mapiraju akteri koji kreiraju diskurse o „rodnoj ideologiji“, njihove društvene vizije i transnacionalni politički učinci u raznim delovima Evrope i sveta.

Literatura:

Adriana Zaharijević, 2025, Rod, „rodna ideologija“, retrotopija: o savremenim antirodnim mobilizacijama, u *Svi se plaše roda* (ur. T. Matijević i M. Resanović), Beograd: IFDT, 27-59.

Bilo koji tekst iz sledećeg zbornika: *Anti-Gender Mobilizations in the Post-Yugoslav Space: Hidden Connection* (ur. R. Kuhar i A. Zaharijević), Palgrave, 2026.

Aleksandar Pavlović

„Pucaj kao čovek" ili gde su angažovana književnost i film?

Pitanje u naslovu je dvojako i odnosi se, s jedne strane, na to gde se i kako književnost i film angažuju i, sa druge, koliko je danas aktuelan pojam angažovane književnosti (i filma) kao jednog od istorijski ključnih pojmova i, čak, klasifikacionog kriterijuma podele čitave literature na angažovanu i neangažovanu.

Polazeći od te posebne veze između angažmana i istorijskog promišljanja književnosti i filma (ne govorimo o angažovanom i neangažovanom slikarstvu ili muzici), prvi deo izlaganja afirmiše ideju o inherentnoj angažovanosti književnosti kroz retrospektivni osvrt na nekoliko reprezentativnih mesta kod Platona, Marksa i Sartra i odgovarajuće primere književnih dela. Zatim se potencira konstitutivna ambivalentnost upotrebe ovog pojma u književnoj teoriji, gde se angažman sreće uporedo s pojmovima tendencija i socijalna književnost; takođe, dok ga jedni vide kao specifično delovanje književnosti na spoljašnjem, objektivnom društvenom planu, drugi ga smeštaju u jedan subjektivni i privatni domen. Ova neodređenost angažmana uočljiva je ponegde i kod Sartra, najglasnijeg zagovornika angažovane književnosti, koji u eseju Šta je književnost (1947) za Flobera govori da je "najradikalnije deangažovan pisac francuske književnosti", ali dodaje i da je njegov deangažman samo "naličje jednog totalnog angažmana".

U drugom delu predavanja ilustrovaće se ideja angažmana na filmu kroz ilustraciju nekoliko klipova iz filmova Dzige Vertova i Sergeja Ejzenštajna.

Literatura:

Odrednica Angažovana književnost, u: *Pojmovnik angažmana*, str. 29-30.

Pogledati film Krstarica Potemkin iz 1925. godine.

Zajedničke emocije u doba društvene krize

Kada se dešavaju značajne društvene krize uobičajeno je i da dolazi do prekida/ruptura društvene stvarnosti kakvu poznajemo. To se ne odražava samo na okvir našeg znanja i mogućnosti delanja, nego i na osnove emotivnog zajedničkog pripadanja. Sa emotivne tačke gledišta krize neupitno prate spektri negativnih emocija, neizvesnosti anksioznosti, suštinskog gubitka poverenja u druge i institucije, straha, beznada, itd. Stvar nije samo u tome što se dešava nešto sa čime je teško suočiti se, prevladati ili objasniti, nego što je i sam zajednički društveni okvir iz koga sagledavamo doveden u pitanje, značajno narušen ili izgubljen. Kada nastanu te drastične situacije koje dovode u pitanje našu društvenu stvarnost, sa političkog aspekta, najčešće nemamo jednu krizu nego „pluralnost kriza" u kojoj se taj događaj sagledava iz različitih vizura. Za mnoge ljude postaje pribežište povratak na neotuđive, ali često polarizujuće, identitete (kao što su nacionalna ili verska pripadnost, ili bivanje muškarcem ili ženom).

S druge strane, emocije su i način na koji se naš odgovor na gubitak okvira stabilizuje. Društvene krize nas takođe podsećaju na to da se nalazimo u novim situacijama međusobne zavisnosti, na koje možemo odgovoriti samo zajednički. Društvene krize time takođe predstavljaju potencijal za uspostavljanje novih formi zajedništva. Najveći izazov predstavlja pitanje kako se iz gubitka podrazumevanog zajedničkog okvira, individualnih egzistencijalnih reakcija, pluralizujućih i polarizujućih odgovora na krizu, mogu graditi zajedničke emocije. Jedan od odgovora je da je za to neophodan društveni angažman, u smislu pozivajuće interakcije i poverenja aktera, na zajedničko delovanje i usaglašavanje koji otvara nove prostore deljenja i uspostavljanja zajedničkih emocija kojima se emocije regulišu tokom krize i potencijalno kreiraju nove normativne društvene okvire.

Literatura:

Tietjen, Ruth Rebbeca (2023), „Feeling and performing 'the crisis': on the affective phenomenology and politics of the corona crisis", *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 22: 1281-1299. <https://doi.org/10.1007/s11097-022-09877-9>

Ratcliffe, Matthew (2021), „Disorientation, distrust and the Pandemic", *Global Discourse* 11(3): 463-466. <https://doi.org/10.1332/204378921X16158114033083>

Cvejić, Igor, Marjan Ivković & Srđan Prodanović (2023), „Contingency and Social Change: Collective Engagement in Conditions of Radical Uncertainty", *Journal for the Theory of Social Behaviour* 53(2): 296-311. <https://doi.org/10.1111/jtsb.12368>

Dopunska literatura:

Ajata, Bilgin & Cilja Harders (2018), "'Midan Moments': Conceptualizing space, affect and political participation on occupied squares". In: *Affect in Relation*, B. Röttger-Rössler & J. Slaby (eds.), Routledge, pp. 115-133.

Boltanski, Luc (2011), *On Critique. Sociology of Emancipation*, Polity.

Cvejić, Igor (2023), "Trust and 'Being Moved' as Forms of Engagement in Situations of Uncertainty", *Filozofija i društvo/Philosophy and Society*, 34(2): 248–256.

Helm, Bennet W. (2017), *Communities of Respect: Grounding Responsibility, Authority and Dignity*, Oxford University Press, 4.3 „Trust as an Invitation to Community”.

Ratcliffe Matthew (2019), „Emotional Intentionality”. *Royal Institute of Philosophy Supplement* 85:251-269.

Slaby, Jan (2025), „Habits of affluence: unfeeling, enactivism and the ecological crisis of capitalism”. *Mind Soc* 24: 165–186.

Zahavi, Dan (2015). „You, me, and we: The sharing of emotional experiences”. *Journal of Consciousness Studies*, 22(1-2), 84-101.

Marjan Ivković

Angažman i radikalna društvena promena

Predavanje će tematizovati pitanja da li – i ako da, na koji način – je danas moguće angažovati se za radikalnu društvenu promenu. Poći ćemo od pitanja šta bi danas značila radikalna društvena promena, u političkom i društveno-ekonomskom smislu, i zašto nam je potrebna (ili, u najmanju ruku, zašto nam je potrebno angažovanje za takvu promenu). Jedan od centralnih izazova svakog angažovanja za radikalnu promenu jeste prevazilaženje autoritarnosti, utkane u samu viziju željene promene, u logiku angažovanosti i odnose unutar angažovanog kolektiva. Zatim ćemo razmotriti pitanje konteksta današnjeg angažovanja za radikalnu promenu – sa čime se danas suočava svaki takav pokušaj angažmana.

Razmotrićemo fenomene društvene dominacije u njenim najnaprednijim oblicima, sa posebnim naglaskom na tzv. "kompleksnoj dominaciji" koja simulira logiku angažmana, i poziva građane da se "angažuju" na različite načine koji su u krajnjoj liniji kompatibilni sa reprodukcijom statusa kvo. Pokušaćemo da definišemo koje su to karakteristike angažovanog kolektiva i strategije delovanja neophodne da bi se autentične forme angažmana oduprle logici kompleksne dominacije, i kakva može biti uloga društvene nauke u tom otporu. Naposljetku, osvrnućemo se i na pitanje da li samo angažovanje za radikalnu društvenu promenu može imati konstruktivne efekte bez obzira na ishod – da li takvo angažovanje pokreće određeni proces učenja i širi horizonte političkog delanja, podrivajući na duži rok mehanizme dominacije.

Predavanje će se oslanjati na neke savremene primere angažovanja za radikalnu društvenu promenu da bi osvetlilo pomenute probleme, kao i na pojamovni aparat sociološke teorije. Polaznici bi trebalo da prodube svoje razumevanje današnjih uslova u kojima se odvija društveni angažman, prevashodno u smislu tehnologija dominacije koje ga mogu osujetiti. Istovremeno bi trebalo i da ojačaju svoje kapacitete za angažovano delanje sticanjem uvida u potencijalno plodne strategije društvene kritike i razotkrivanja dominacije.

Simona Žikić

Digitalni angažman, platforme i AI: komunikacija za društvenu promenu u doba platformi i veštačke inteligencije

Radionica/predavanje bavi se odnosom digitalnog angažmana, platformi, veštačke inteligencije i demokratskog učešća. Polaznici će promišljati kako digitalne tehnologije oblikuju savremene oblike društvenog angažmana i aktivizma, ali i kako utiču na vidljivost, poverenje, javni diskurs i mogućnost društvene promene.

Iako se digitalna komunikacija često posmatra kroz marketinške i komercijalne ciljeve, digitalni prostor istovremeno predstavlja važno mesto za povezivanje zajednica, zagovaranje javnog interesa i otvaranje pitanja jednakosti, solidarnosti i odgovornosti. Posebna pažnja biće posvećena razlici između digitalnog angažmana i digitalnog aktivizma, kao i ulozi algoritama i AI alata u oblikovanju pažnje, javnog mnjenja i društvenih odnosa.

Kroz teorijski i praktični deo, učesnici će analizirati primere društvenih kampanja i online inicijativa, a zatim osmisлити osnovni komunikacijski okvir za digitalnu inicijativu usmerenu ka javnom dobru. Cilj radionice je da se digitalni angažman ne posmatra samo kao tehnika komunikacije, već kao prostor demokratskog delovanja, odgovornosti i društvene promene.

Literatura:

Džamić, L. (2020, April 23). Šest pismenosti za „postkorona“ svet: Prilozi razvoju novog obrazovanja. FMK blog.

Dodatna literatura:

Benton, B. (2015). *The misinformers: Edward Snowden, Aaron Swartz and the troubled relationship between hacktivists, mass media and American government*. Washington University in St. Louis.

Dahlberg, L. (2004). Cyber-publics and the corporate control of online communication. *Javnost – The Public*, 11(3), 77–92.

Tufekci, Z. (2017). *Twitter and tear gas: The power and fragility of networked protest*. Yale University Press.

Wright, J. M. (n.d.). *Digital contention: Anonymous and the freedom of information movement*. Purdue University.

Aleksandra Bulatović

Solidarnost kao društvena infrastruktura političkog delovanja

Solidarnost se u savremenim društvima može posmatrati kao oblik kolektivnog delovanja koji nastaje u napetosti između svakodnevnih praksi uzajamne podrške i organizovanih oblika političke akcije. Ona ne funkcioniše samo kao individualni etički izbor ili povremeni gest pomoći, već kao skup odnosa i praksi kroz koje se proizvodi i održava društvena povezanost u uslovima nejednakosti i kriza.

Radionica je usmerena na razumevanje solidarnosti kao društvene infrastrukture političkog delovanja. Učesnici najpre zajednički otvaraju i problematizuju različita značenja i oblike solidarnosti u savremenom društvu, nakon čega se uvodi okvir za njeno posmatranje kao relacije i situirane prakse.

U uvodnom izlaganju postavlja se konceptualni okvir koji povezuje svakodnevne oblike uzajamnosti, organizovane mreže i političke oblike delovanja, uz oslanjanje na iskustva Mreže solidarnosti kao neformalne, digitalno umrežene inicijative koja u kontekstu društvenih kriza i protesta povezuje prakse uzajamne pomoći i podrške.

U radioničkom delu učesnici mapiraju konkretne prakse solidarnosti, njihove uslove nastanka i prepreke sa kojima se suočavaju, dok se u završnoj fazi otvara prostor za zajedničku refleksiju o tome kako se solidarnost kreće između podrške i političkog delovanja, uključujući i pitanje individualne i kolektivne agencije u praksama davanja i doniranja.

Literatura:

Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2012). The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics. *Information, Communication & Society*, 15(5), 739–768.

Fraser, N. (2016). Contradictions of capital and care. *New Left Review*, 100, 99–117.

Vasiljević, J. (2023). A crisis of political solidarity in the European Union and the Western Balkans: Reactive vs. institutional solidarity. *Southeastern Europe*, 46(3), 225–247.

Dopunska literatura:

Bulatović, A. (2025). Formation in resistance: Reclaiming political agency in Serbia. In J. Jensen & I. Stepanović (Eds.), *EU–Balkan Observatory Highlights 2024–2025* (pp. 62–65). Institute of Advanced Studies Kőszeg.

Engaged Thought. (2021). Solidarity (Animated Dictionary of Engagement) YouTube video.

A3S. (2026). Solidarity as political act: Mreža solidarnosti in Serbia.

Vukan Marković

Krize demokratija i nasilje

U toku ovog izlaganja i rasprave najpre ćemo se baviti različitim pretpostavkama o tome šta znači kada kažemo da je demokratija (a naročito liberalna demokratija zapadnog tipa) u određenoj vrsti krize. Prvenstveno, razgovaraćemo o tome zašto kriza demokratije nikada ne podrazumeva samo izazove političkog sistema, već je uvek deo šireg kulturnog stanja. U tom smislu, pokušaćemo da kontekstualizujemo krizu demokratije i da pružimo kratku istorijsku perspektivu prethodnih iteracija tih kriza – od takozvane krize modernosti u međuratnom periodu do današnje krize reprezentativne demokratije na Zapadu. Raspravljaćemo o „nosiocima” tih kriza, kao i o njihovoj „sistemske” prirodi. Posebnu pažnju ćemo posvetiti trenutnoj krizi političkog sistema u Srbiji i razgovarati o svrsishodnosti istorizovanja sadašnje studentske pobune sa prethodnim kriznim epizodama.

Nakon ovoga, u drugom delu izlaganja, osvrnućemo na odnos između opadanja demokratije i rasta političkog nasilja. Ovu temu ćemo promatrati kroz „pojam političkog” jednog od najkontroverznijih mislilaca prošlog veka, Karla Šmita, kao i kroz teoriju totalitarizma Hane Arendt. Raspravljaćemo o sledećim pitanjima: Da li je sukob preduslov političkog delovanja? Ukoliko usvojimo Šmitovu pretpostavku da je politika nemoguća bez pretpostavke svesti o neprijatelju, šta to znači za razvoj demokratskih praksi? U kojem su odnosu političko i ideologija? Šta se dešava ukoliko ideologija prestane da bude promišljanje bolje budućnosti i svede se na polje simboličke borbe? I naposljetku, da li idealna demokratija ukida samu politiku?

Literatura:

Schmitt, Carl. (2007 [1932]) *The Concept of the Political* [transl. George Schwab] (Chicago: The University of Chicago Press) – posebno strane 19-79, preporuka za čitanje o odnosu Karla Šmita i nacizma: "Foreword" by Tracy Strong, pp. ix-xxxi

Arendt, Hannah. (2017 [1967]) *The Origins of Totalitarianism* (London: Penguin Books), preporučeni delovi za čitanje: Preface to Part One: Antisemitism; Preface to Part Two: Imperialism; Preface to Part Three: Totalitarianism

Dopunska literatura:

Ercan, Selen A.; Gagnon, Jean-Paul. (2014) "The Crisis of Democracy: Which Crisis? Which Democracy?" u *Democratic Theory*, Vol. 1, No. 2, pp. 1-10

Vega, Facundo. (2017) "On the Tragedy of the Modern Condition: The Theologico-Political Problem in Carl Schmitt, Leo Strauss, and Hannah Arendt" u *European Legacy*, Vol. 22, No. 6, pp. 697-728

Moyn, Samuel. (2014) "Concepts of the Political in Twentieth-Century European Thought" in
Meinerhenrich, Jens; Simons, Oliver (eds.) *The Oxford Handbook of Carl Schmitt* (Oxford: Oxford
University Press), pp. 291-311.

Irena Fiket

Modeli demokratije i uloga građanstva: deliberativna demokratija u teoriji i praksi

U ovom predavanju polazi se od uporedne diskusije o različitim modelima demokratije, sa posebnom pažnjom posvećenom tome kako je u svakom od njih zamišljena uloga građanki i građana u procesu odlučivanja. Uvodni deo osvrće se na dva dominantna modela, reprezentativnu i direktnu demokratiju, i na način na koji oni pozicioniraju građanstvo, od birača koji poverava odlučivanje predstavnicima do neposrednog učesnika u samom donošenju odluka. Upravo kroz diskusiju koja se fokusira na ograničenja ovih modela razmatra se deliberativni model demokratije, koji u centar stavlja kvalitet javne rasprave i razmene stavova i mišljenja kao temelj legitimnog odlučivanja, a građane vidi kao aktivne učesnike u zajedničkom promišljanju javnih problema.

Drugi deo predavanja posvećen je teorijskom okviru deliberativne demokratije, dok treći deo razmatra procedure neophodne za njenu realizaciju. Četvrti deo bavi se iskustvima praktične primene, kako inicijativa nastalih odozdo, poput studentskih plenuma i zborova kao sastavnog dela trenutne društvene mobilizacije u Srbiji, tako i onih koje se institucionalizuju odozgo.

Polaznici i polaznice steći će znanja o teorijskim osnovama deliberativne demokratije, prednostima njene institucionalizacije kroz deliberativne mini-javnosti, kao i izazovima s kojima se te institucije suočavaju. Zaključni deo, organizovan kroz diskusiju u manjim grupama, ima za cilj da osposobi učesnike da demokratske institucije sagledaju iz perspektive deliberativne demokratije, kritički procene nedostatke postojećih oblika organizovanja i predlože konkretne javne probleme koje bi bilo moguće rešavati kroz deliberativne institucije.

Literatura:

Fiket, I. (2019) *Deliberativno građanstvo*, Akademska knjiga, str. 17-41. (poglavlje 1)

Fiket, Irena; Đorđević, B (2022), "Promises and Challenges of Deliberative and Participatory Innovations in Hybrid Regimes: The Case of Two Citizens' Assemblies in Serbia", *Philosophy and Society* 33 (1): 3–25.

Della Porta, Donatella, and Nicole Doerr (2018), 'Deliberation in Protests and Social Movements', in Andre Bächtiger, and others (eds), *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy*, Oxford Handbooks.

Smith, G. (2009). Realising the goods of democratic institutions, in *Democratic Innovations: Designing Institutions for Citizen Participation*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 162-193.

Pateman, C. (2012). Participatory Democracy Revisited. *Perspectives on Politics*, 10(1), 7-19.

Dopunska literatura

Paxton, M. (2020), *Agonistic Democracy: Rethinking Political Institutions in Pluralist Times*, Routledge.

Fiket, I. (2019), *Deliberativno građanstvo*, Akademska knjiga.

Waldron, J. (2012), "Democracy", in *The Oxford Handbook of Political Philosophy* (Edited by David Estlund), Oxford University Press.

Smith, G. (2009). Studying democratic innovations: An analytical framework, in *Democratic Innovations: Designing Institutions for Citizen Participation*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 8-29.

Nemanja Andelković

Pluralizam, konflikt i zajedničko odlučivanje: deliberacija i agonizam u savremenim društvenim pokretima

Predavanje se bavi analizom upotrebe deliberativnih i agonističkih demokratskih praksi u okviru novih društvenih pokreta i tzv. pokreta krize, sa posebnim fokusom na njihove organizacione forme, političke horizonte i unutrašnje tenzije. Polazeći od savremenih teorijskih rasprava o deliberativnoj demokratiji i agonističkom pluralizmu, predavanje ispituje kako se ove, naizgled suprotstavljene, logike političkog delovanja prepliću u praksi kolektivne mobilizacije. Posebna pažnja posvećena je plenumu kao institucionalnoj inovaciji studentskog pokreta u Srbiji, analiziranom kao prostor istovremene težnje ka inkluzivnom, argumentovanom odlučivanju i artikulacije konflikta, neslaganja i političke strasti.

Kroz ovaj primer, predavanje pokazuje kako novi društveni pokreti kombinuju deliberativne procedure sa agonističkim razumevanjem politike kao trajnog sukoba vrednosti i interesa, posebno u kontekstu društvenih i političkih kriza. Predavanje ima za cilj da doprinese razumevanju demokratskog potencijala ovih praksi, ali i njihovih ograničenja, ukazujući na šire implikacije za savremenu demokratsku teoriju i praksu emancipatorne politike.

Literatura:

Felicetti, Andrea, and Donatella Della Porta. 2018. "Between Deliberation and Contestation: The Convergence of Struggles against Austerity and Its World in the Nuit Debout Movement." *Social Movement Studies*.

Min, Seong-Jae. 2015. "Occupy Wall Street and Deliberative Decision-Making: Translating Theory to Practice." *Communication, Culture & Critique* 8:73–89.

Pineda, Erin. 2014. "Enacting Democracy: Deliberation, Agonism, and the Empty Place of Political Action." Unpublished manuscript, Department of Political Science, Yale University.

Ugur-Cinar, Meral, and Cisem Gunduz-Arabaci. 2020. "Deliberating in Difficult Times: Lessons from Public Forums in Turkey in the Aftermath of the Gezi Protests." *British Journal of Middle Eastern Studies* 47(2):224–246.

Dopunska literatura:

Mendonça, Ricardo Fabrino, and Selen A. Ercan. 2015. "Deliberation and Protest: Strange Bedfellows? Revealing the Deliberative Potential of 2013 Protests in Turkey and Brazil." *Policy Studies* 36(3):267–282.